

Interseccionalitat

Dues mirades a les interseccions: la catalana i la euskaldun

Nahia Arruti Berrio-Otxoa

Doble grau en Filosofia i Economia

Tutora: Carla Carreras Planas

Curs 2023-2024

Índex

1. Introducció.....	3
2. Origen i autores que obren camí.....	5
3. Context basc: feminisme i llengua minoritzada	12
4. Context català: feminisme i nacionalisme	23
5. Encreuaments i diferències	28
6. Conclusions i perspectives de futur.....	32
7. Bibliografia	34
8. Annex.....	37

Introducció

L'any 2023 assistia com a participant a HIGA (*Hizkuntza Gutxituetako Hiztun Gazteen Topaketa*) (Trobada de Joves Parlants de Llengües Minoritzades) on van ser moltes les ponències i els treballs, investigacions i experiències culturals i lingüístiques que es van compartir. Entre ells, la presentació de la periodista i antropòloga Lorea Agirre va ser breu i clara, però va despertar en mi un gran interès. Va ser a ella, a la directora de la revista de pensament basc *Jakin*, a qui vaig sentir pronunciar per primera vegada el terme “interseccionalitat” mentre mostrava el gràfic dels diferents eixos de privilegi i opressió¹. Tot just acabaven els dies de convivència que ja tenia el seu llibre entre mans i començava a rumiar quines eren les altres propostes interseccionals al món i, en particular, a Catalunya.

L'entrada a aquest camp la vaig fer amb el llibre *Interseccionalitat* (Hill Collins i Bilge, 2019) on es parlava de desigualtat amb un significat més ample, però sobretot amb un enfocament nou:

“El uso de la interseccionalidad como instrumento analítico puede propiciar una mejor comprensión de la creciente desigualdad global. En primer lugar, la desigualdad económica no afecta a todos del mismo modo. En lugar de entender a la gente como una masa homogénea e indiferenciada, la interseccionalidad sirve de marco para explicar de qué manera las divisiones de raza, género, edad y estatus de ciudadanía, entre otras, sitúan de forma distinta a todas las personas del mundo, y de modo especial en lo que se refiere a la desigualdad social global.” (Hill Collins i Bilge, 2019, 24)

Ha estat en les darreres dècades, degut a l'augment de la desigualtat mundial, que l'acadèmia i les institucions han teoritzat i actuat envers les múltiples discriminacions que pateixen els ciutadans. En poques paraules, fa pocs dies que s'ha començat a adoptar el marc interseccional. No és només la pobresa o la desigualtat econòmica, és també la desigualtat racial, la desigualtat de gènere, la desigualtat ètnica, la distinció per ciutadania, la desigualtat o barrera tecnològica, la desigualtat per diversitat funcional... I la responsabilitat de donar resposta a aquestes discriminacions també correspon a la filosofia, juntament, és clar, amb la teoria feminista, la sociologia, l'ecologisme, l'antiracisme o el pensament anticolonial entre d'altres. L'estructura social, les relacions de poder, la identitat, els drets, els principis democràtics i de justícia social, la sobirania

---

¹ Vegi's l'Annex d'aquest treball.

o la igualtat són camps on el pensament filosòfic té molt a compartir amb la resta de disciplines.

En aquest sentit, sota el marc general de la interseccionalitat que va sorgir fa unes dècades, en aquest treball es vol presentar què és la teoria i pràctica interseccional en l'actualitat en dos contextos. Veurem com autores catalanes i euskaldunes combinen amb eixos diferents la categoria del gènere. Així s'analitzaran dos encreuaments diferents que es creen i prenen forma gràcies al pensament interseccional, combinant el feminisme, la llengua i la nació. Per finalitzar, es tractarà d'extreure quins punts en comú i diferències tenen les mirades dels dos territoris i es plantejarà una possible hipòtesi que pugui donar resposta a la diferència dels eixos escollits, un per què dels enfocaments diferents.

Per una anàlisi de les qüestions esmentades s'ha recorregut a diversos llibres de referència. El primer apartat tracta el terme interseccionalitat i l'aportació d'aquesta visió mitjançant, principalment, els llibres de *Interseccionalidad* (Bilge i Hill Collins, 2019) i *Interseccionalitat. Desigualtat, llocs i emocions* (Rodó-Zárate, 2021). Posteriorment, per comprendre la tesi de Lorea Agirre i Idurre Eskisabel es realitza una anàlisi del llibre *Trikua esnatu da [L'eriçó s'ha despertat]* (2019), complementat amb les conferències de l'Institut Basc de la Dona (*Emakunde*). Tot seguit es presenten el manifest *Per un nacionalisme feminista* i el llibre *Màtria o barbàrie* publicats per Júlia Ojeda, Anna Punsoda i Marta Roqueta (2024), referents en la combinació feminisme-nacionalisme en el context català actual, però hereves del manifest *Dona i nació: Feminisme i Nacionalisme* de 1982. La noció del nacionalisme s'ha ampliat mitjançant la lectura del filòsof euskaldun Joxe Azurmendi (*Hizkuntza, nazioa, estatua* [Llengua, nació, estat], 2017) i del català Jordi Martí Monllau (*Llengua i identitat nacional*, 2023).

Origen i autores que obren camí

La interseccionalitat és un terme cada vegada més freqüent als debats feministes, les polítiques públiques i als moviments socials i polítics i estès a tots aquells àmbits que teoritzen i actuen per la igualtat i la justícia social.

Tanmateix, aquest terme ara tan present en camps d'anàlisi i acció social té mig segle de recorregut. Són moltes les autores que es relacionen amb la interseccionalitat: l'advocada Kimberlé Crenshaw, la filòsofa Angela Davis o les sociòlogues Patricia Hill Collins, Sirma Bilge i Nira Yuval-Davis són només algunes de les que han desenvolupat la perspectiva interseccional, teoritzant sobre les discriminacions viscudes i motivades per l'experiència pròpia.

El que és ara un concepte freqüent va ser emprat per primer cop per Kimberlé Crenshaw. El 1989 Crenshaw publica *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine Feminist Theory and Antiracist Politics*, i el 1991 *Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color*. Va ser en aquests dos articles que la paraula "inteseccionalitat" es presentava per primera vegada per denunciar com les dones negres eren discriminades en l'àmbit laboral. L'advocada defensava de manera jurídica i dins de l'acadèmia que aquesta opressió no podia ser entesa si no es considerava l'encreuament entre la raça i la classe de manera conjunta i simultània. Ara bé, el fet d'haver estat utilitzat per primer cop a finals del segle passat no significa que la mirada interseccional no existís abans. Tant Hill Collins i Bilge, com també la geògrafa i activista catalana Maria Rodó-Zárate posen en valor que el ressò que l'aportació de Crenshaw va tenir dins l'acadèmia va permetre que el pensament negre feminista hi arribés i s'acceptés com a legítim. Indiquen, però, que abans que Crenshaw li posés nom ja eren moltes les dones i col·lectius negres i racialitzats els que explicitaven la necessitat d'entendre la interrelació de la raça, el gènere i la classe. Es podria esmentar la coneguda Angela Davis, que el 1981 publicà el llibre *Women, race and class* on analitzava la discriminació de les dones negres dins del sistema esclavista i presentava el concepte de "triple opressió"², un concepte que va tenir eco en les dècades següents. Aquesta triple opressió feia referència al risc de discriminació que

---

² El triple encreuament d'eixos d'opressió que denunciava Davis el 81 tenia com a precedent l'obra de Frances M. Beal, *Double Jeopardy. To be Black and Female* del 1969. Aquesta condició de ser dona i negra i les opressions que suposava van inspirar a Davis a incloure un tercer eix de la classe per a què el "double jeopardy" o doble risc passés a ser considerat posteriorment "triple jeopardy".

les dones afroamericanes havien de patir per raons de gènere, raça i classe. Paga la pena recordar també que *Combahee River Collective*, format per feministes negres lesbianes, declarava als anys 70 que “els principals sistemes d’opressió estan entrelaçats [...] La síntesi d’aquestes opressions crea les condicions de les nostres vides” (Declaració del Col·lectiu del riu Combahee, 1977). Però el 1840 el discurs de l’esclava negra Sojourner Truth *Ain’t I a woman?* ja recollia i denunciava l’opressió racial i sexual que vivia, més d’un segle abans que les anteriors. Aleshores, encara que sovint es col·loqui l’origen de la interseccionalitat al 1990 amb les publicacions de la jurista Crenshaw, no són poques les dones que en dècades anteriors, sobretot als Estats Units i en contextos de colonització, es pronunciaven en termes similars i apuntant les mateixes discriminacions.

Tot i així, Crenshaw marcarà un abans i un després també per com recull i fa paleses les idees que es sentien des de l’activisme negre feminista dels EUA. L’advocada parteix de l’experiència personal i col·lectiva, reconeixent-se com a feminista negra. Aquesta postura epistemològica li serviria per posar en valor l’experiència vital de cada dona negra, subratllant que la interseccionalitat ha de ser un instrument analític que permeti entendre la particularitat de cada vivència i la complexitat de com es relacionen els diversos sistemes de poder. Crenshaw donava així inici a una investigació i praxi crítica, ara dins l’àmbit acadèmic que, en la cerca de justícia social, tractaria d’entendre la posició de les dones negres com a combinació de (almenys) dos eixos d’opressió: la raça i el gènere.

Contextualitzada la complexitat de l’inici i genealogia del concepte, la dificultat per definir el terme no és menor. La interseccionalitat, com s’ha esmentat, forma part dels moviments socials i de l’activisme, així com també de la investigació més formal. Aquesta combinació de l’ús pràctic i del teòric fa que pugui ser entesa com a manera de pensar, com a concepte o com a tipus d’anàlisi, però també com a sistema metodològic, perspectiva analítica o mètode d’investigació (Hill Collins-Bilge, 2022,103).

Les sociòlogues Bilge i Hill Collins la defineixen de la següent manera:

“La interseccionalidad es una forma de entender y analizar la complejidad del mundo, de las personas y de las experiencias humanas. Los sucesos y las circunstancias de la vida social y política y las personas raramente se pueden entender como determinadas por un solo factor[...]no por un único eje de la división social, sea este la raza, el género o la clase, sino por muchos ejes que actúan de manera conjunta y se influyen

entre sí. La interseccionalidad como herramienta analítica ofrece a las personas un mejor acceso a la complejidad del mundo y de sí mismas” (Hill Collins-Bilge, 2022, 13)

Aquesta és una de les possibles definicions d'interseccionalitat, però són moltes i molt diverses les aproximacions que s'han fet. Aquesta pluralitat en la caracterització es deu al fet que la interseccionalitat va sorgir en un principi des de la sociologia, la ciència política, l'antropologia i els estudis legals (Rodó, 2021, 64), però els seus esquemes s'apliquen avui dia a camps tan distants i diversos com la teoria queer, els mercats laborals globalitzats, els estudis crítics sobre la presó, les representacions mediàtiques o els desastres mediambientals (Hill Collins-Bilge, 2022, 98).

“La multidimensionalitat de les experiències viscudes pels subjectes marginats” són les paraules que Crenshaw fa servir el 1989 per definir la interseccionalitat (Crenshaw, 1989, 139). Tanmateix, les sociòlogues britàniques Floya Anthias i Nira Yuval-Davis discrepen de posar el focus en els marges i consideren que l'abast hauria de ser total, relatiu a tota la societat, defensant que la interseccionalitat no és només aplicable als discriminats, sinó el marc teòric des del qual cal mirar les jerarquies i opressions de les estructures socials (Yuval-Davis, 2011, 8). De manera més abstracta, la filòsofa i zoòloga Donna Haraway l'apropa al feminisme: “Epistemològicament, la interseccionalitat pot ser descrita com un desenvolupament de la teoria feminista que afirma, de maneres un poc diferents, que és de vital importància adonar-se del posicionament social de l'agent social i desafiar ‘el truc de Déu de veure tot des del no res’ com a tapadora i legitimació d'un posicionament positivista hegemònic masculí” (Yuval-Davis, 2011, 3). La geògrafa Maria Rodó-Zárate al seu llibre *Interseccionalitat. Desigualtats, llocs i emocions* proposa una definició més orientada al canvi i l'acció: “La mirada interseccional es proposa com un mètode d'observació, un punt de partida d'un diàleg, i un trampolí des del qual impulsar una acció política col·lectiva. Una manera de mirar les desigualtats i discriminacions interrelacionadament.” (Rodó-Zárate, 2021, 8). Veiem com la interseccionalitat és, segons l'àmbit, qualificada de manera diferent. De fet, però, la definició del terme importa poc ja que és en la pràctica i en l'aplicació on aquesta teoria, mètode o fenomen pren sentit i té capacitat de canvi.

Recuperant la definició de Bilge i Hill Collins, ens aturem per observar com les autores esmenten només alguns dels eixos que la interseccionalitat ha considerat: la raça, el gènere i la classe. Tanmateix, les categories d'anàlisi o eixos de desigualtat que s'han emprat per explicar les divisions socials són molts, com ara l'edat, la religió, l'ètnia, la

ciutadania, l'orientació sexual, la diversitat funcional, el nivell educatiu, les opinions polítiques, la ruralitat o, com es veurà més tard, la llengua i la nació³. La interseccionalitat té en compte tots aquests eixos que s'interrelacionen o s'entrecreuen de manera simultània i conjunta. Tal com les discriminacions de les dones negres estatunidenques no s'explicaven exclusivament pel fet de ser dones ni tampoc només per la raça, la interseccionalitat com a instrument analític permet entendre com la petita Angela Davis esdevenia privilegiada parlant en francès, però queia en la jerarquia social per ser negra (Agirre Eskisabel, 2019, 18-19). O també, i de manera més genèrica, que la por que sent una dona lesbiana caminant de nit pel carrer no es deu només de manera independent ni al fet de ser dona, ni a ser lesbiana, ni a ser jove, ni exclusivament a cap de les altres característiques que té com a persona, sinó a la combinació de totes elles (Rodó, 2021, 77).

Totes les referents esmentades que han teoritzat sobre la interseccionalitat des d'una experiència o altra, i malgrat les diferències en l'elecció dels eixos rellevants, coincideixen en certes idees clau de la mirada interseccional. Els esquemes interseccionals tracten d'identificar els eixos que vertebrin la jerarquia social i la posició social que cada individu ocupa per tal d'explicar de la desigualtat social. Quan adverteixen que els eixos són més d'un, s'afegeix una complexitat a l'anàlisi que ara esdevé multifactorial. Segons la interseccionalitat, la posició individual d'opressió o privilegi que cada persona ocupa es deu i varia en funció de la connexió particular i singular dels eixos que es creuen de manera significativa a cada situació. Per tant, no serà la mateixa opressió ni el mateix privilegi el que experimenta una dona blanca si té vint o seixanta anys, ni tampoc si és a la feina (com a camionera o infermera), a casa (com a mare), a l'espai públic (com a cantant) o viatjant (a un país africà). És en la relacionalitat subjacent entre les categories com la interseccionalitat entén les desigualtats, una connexió que varia temporalment i geogràficament. En aquest sentit, la relació entre les diferents categories que es creuen en cada individu és la manera en què es definirà la seva identitat, una identitat que depèn de com es relacionen els diferents sistemes de poder en societat. Aquí la interseccionalitat para especial atenció a diversos sistemes de poder com el racisme, el patriarcat, el capitalisme, el nacionalisme, el neoliberalisme o el capacitisme (per esmentar-ne només alguns). De manera similar a com els eixos es creuen en cada persona, els sistemes de poder com els presentats també connecten i es construeixen

---

³ Vegi's Rodó-Zárate, 2021, 43-48.

mútuament (Bilge i Hill Collins, 2019, 34). Aquest fet fa que l'anàlisi del poder que exerceix cada sistema no hagi de ser mirat de manera aïllada: el masclisme, per exemple no és únic ni idèntic, sinó que es concreta en cada particular, un patriarcat que s'especifica en una edat concreta, en una condició de ciutadania determinada o una etnicitat definida. És clau, doncs, identificar els eixos rellevants en cada lloc i moment per analitzar les opressions concretes en aquell context i espai. Els eixos o categories segons els quals es defineix la identitat de cada persona no funcionen de manera autònoma perquè, com dèiem, tampoc ho fan els sistemes de poder. A més, serà segons el context que pugui aparèixer un nou eix de desigualtat, però el fet d'afegir-lo no minva la importància de la resta de categories, sinó que enriqueix la comprensió de les dinàmiques de desigualtat (Rodó, 2021, 209). La tendència d'entendre la incorporació d'una nova categoria a l'anàlisi com una reducció de la rellevància de la resta de categories es deu a la visió (erròniament) additiva que es té d'elles. Els eixos no es sumen en cada situació, sinó que s'interrelacionen i conformen de manera simultània (Rodó, 2021, 49); són identificables, però no separables. Aquesta combinació dels eixos ha generat un debat teòric sobre com mantenir l'especificitat ontològica de cada categoria i alhora tenir present la relacionalitat intrínseca que tenen. No són independents, però tampoc no són categories jerarquizables, sinó eixos d'importància variables segons l'espai i el moment. A més a més, no pot existir cap persona sense posició respecte als eixos considerats; és a dir, mai ningú no queda fora o sense situar-se respecte a un eix: així, si l'eix és el gènere, la posició d'un home no és neutral, sinó una posició de privilegi; de manera paral·lela, si l'eix és la nació, una persona alemanya no queda exempta de posicionar-se en relació a la categoria. Tothom està ubicat sempre a cada eix de manera més o menys significativa, sigui com a privilegiat o oprimat, i no hi haurà cap individu que sempre i a tot arreu sigui privilegiat ni tampoc oprimat: un home-gai-català-adult pot ser privilegiat respecte el gènere i l'edat, però oprimat per la seva orientació sexual i nacionalitat. És així que Patricia Hill Collins rebutja la idea de víctimes pures⁴ o totals i nega que sempre i arreu una persona sigui oprimida: "cada individu obté quantitats variables de desavantatge i privilegi dels múltiples sistemes d'opressió que estructuraven la seva vida"⁵. En resum, la interseccionalitat pretén assenyalar quins són els sistemes de poder que oprimeixen cada individu i treballa per un alliberament conjunt en tots ells. En aquest sentit és un marc que interpel·la a la totalitat

---

⁴ Hill Collins, *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment*, 1990 citat a (Rodó-Zárate, 2021, 60).

⁵ Vegi's Rodó-Zárate, 2021, 43-48.

de la societat, problematitzant cada categoria i buscant millorar les condicions de vida, perquè són molt i molt pocs els que queden fora de la discriminació⁶. La interseccionalitat hauria de ser la teoria i la perspectiva de treball i actuació per defecte quan es busca reduir desigualtats i lluitar per la justícia social, perquè “d’homes cis, blancs, adults, heterosexuales, de classe alta, amb plenes capacitats i un bon estat de salut, nadius d’una llengua hegemònica, autòctons de països del Nord global i amb identitats nacionals, religions i ideologies hegemòniques en el seu context n’hi ha pocs al món” (Rodó, 2021, 115).

Abans de passar als dos encreuaments principals dels quals tractarà aquest treball, voldríem esmentar algunes de les actuals investigacions interseccionals que s’han portat a terme a nivell europeu.

En primer lloc, Maria Rodó-Zárate, a *Interseccionalitat. Desigualtats, llocs i emocions* (2021), ha repensat la interseccionalitat posant l’èmfasi al lloc o espai en què succeeix cada relació social. La seva proposta és “desenvolupar una perspectiva situada de la interseccionalitat” (Rodó-Zárate, 2021, 20). Com deixa intuir el títol, vol considerar alhora tant els aspectes emocionals i els geogràfics com les percepcions de desigualtats viscudes per cada persona. Per això, a més, crea una eina per recollir de manera localitzada i sistemàtica les vivències de la desigualtat a nivell personal. Els Mapes de Relleus de l’Experiència o *Relief Maps*⁷ són un instrument que pot fer servir qualsevol persona de manera digital per associar els seus malestars als contextos socials i identificar per cada categoria on i en quin grau pateix les opressions. En aquesta puntualització, el lloc s’entén com un espai que no només conté les interrelacions, sinó que juga un paper rellevant en elles. En la seva obra, Rodó assenyala un fet interessant dels inicis de la interseccionalitat. La geògrafa apunta que, com ja s’ha explicat, la interseccionalitat dona resposta a l’opressió que generava el sistema racista i patriarcal a les dones negres. Aquestes dues discriminacions, però, van ser explicitades en anglès i per dones estatunidenques, és a dir, des d’una nacionalitat, ubicació i llengua determinades. Rodó apunta com les dones que eren oprimides per raça i gènere van tenir unes posicions de privilegi per ser estatunidenques i anglòfones que van permetre l’arribada de les seves

---

⁶ Si diem que una persona mai i enlloc pateix discriminació és de manera puntual, en un moment concret de la seva vida. A mesura que passen els anys, l’home-blanc-cis-adult-heterosexual-de classe alta-bona condició física... perdrà el privilegi de l’edat (i segurament també en de la salut) i passarà a patir algun tipus d’opressió en algun(s) del(s) entorn(s) de la seva vida.

⁷ <https://www.reliefmaps.cat/ca/>

idees a altres indrets del món (Rodó, 2021, 145). Un altre exemple de com s'interrelacionen els eixos de privilegi i opressió, ja al mateix principi del concepte.

La interseccionalitat geogràfica de Rodó és una apropament possible, com també ho són les vessants escollides per altres autores que opten per aprofundir en la intersecció del feminisme amb la llengua minoritzada; és el cas de les cinc esmentades a continuació.

A Galícia la interseccionalitat és un concepte que està sent tractat a les obres de l'escriptora i feminista María Reimóndez, col·laboradora a la revista feminista digital *Pikara Magazine*, o també per Daniel Amarelo, investigador queer que treballa en la sociolingüística de llengües minoritzades a la Universitat Oberta de Catalunya.

A Gales, cal esmentar l'activista Bethan Roberts, actualment presidenta del col·lectiu *Cymdeithas* que lluita per la defensa de la llengua gal·lesa alhora que per les necessitats de la comunitat en l'àmbit dels drets lingüístics, però també en l'educació, la sostenibilitat o l'habitatge.

La mirada interseccional l'aplica també la lingüista bretona Mélanie Jouitteau, investigadora al *Centre National de la Recherche Scientifique* (CNRS), analitzant la llengua bretona en el context social i tecnològic actual, les diferències atribuïdes al gènere i les particularitats de la regió en comparació amb l'estat francès.

A Irlanda hi ha autores joves com ara Eibhlín NicCormaic. Ella ha investigat els punts en comú de la llengua irlandesa i el feminisme, concretament quina relació van tenir les dones preses de l'IRA amb el gaèlic irlandès. Analitzant els malestars similars va realitzar la seva recerca *Feminism and the Irish Language among Women Republican Prisoners* (2022).

Aquest encreuament de l'eix del gènere i la llengua ha estat també un camí de recerca i reflexió que s'ha obert a Euskal Herria.

Context basc: feminisme i llengua minoritzada

Diem que el feminisme i el basc són germanes [...] com a moviments, són fenòmens del mateix context social i cultural, avui, a casa nostra [...] perquè ara i aquí van de la mà: tant en les iniciatives de carrer com a les reivindicacions de drets i espais i funcions com també perquè en el sistema educatiu formal i no formal sovint tots dos es treballen transversalment; perquè comparteixen l'"honor" de tenir el menor pressupost i pes dins de les institucions públiques; i també perquè tots dos conviuen en les nostres vivències i cossos. (Agirre i Eskisabel, 2019, 70)

L'encreuament dels diferents eixos de desigualtat i opressió es dona, com s'ha esmentat, en cada context i moment de manera diferent. És en aquest sentit que en l'actualitat l'anàlisi interseccional al País Basc ha pres forma mitjançant la combinació dels eixos identitaris de dona i *euskaldun*, i els possibles aprenentatges que podrien compartir la teoria feminista i els moviments en defensa de llengües minoritzades.

L'anàlisi sobre els motius i efectes de com es defineix i delimita la vida de la dona *euskaldun* ha estat preocupació d'autores de referència. Lorea Agirre Dorronsoro i Idurre Eskisabel Larrañaga publiquen el seu llibre *Trikua esnatu da [L'eriçó s'ha despertat]* el 2019, en el qual pretenen respondre al com i per què del lligam. Cal apuntar, però, que ja als anys 70 a Iparralde les anomenades Dones Basques en Defensa de la seva Llibertat [*Euskal Emazteak Beren Askatasunaren Alde*] van tractar i adaptar el concepte de la triple opressió d'Angela Davis que ja hem esmentat. Aquest col·lectiu feminista va defensar que en el seu cas se'ls solapaven tres opressions: la nacional, la de classe i la de gènere i que l'emancipació només seria possible si eren considerades simultàniament.

Dècades més tard aquesta llavor la desenvolupen Agirre i Eskisabel. Coneixedores de la visió interseccional, consideren que una categoria i eix propi del seu context és la llengua. Així doncs, plantegen preguntes crucials, com ara: quina llengua ens converteix en *negres* i quina ens torna *blanques*? Quan ens vam adonar que érem dones? Quan que érem *euskaldunes*? I quan, degut a aquestes dues característiques, que érem marginals?

Tanmateix, la pregunta que va motivar la creació del llibre va ser posada sobre la taula al poble guipuscoà d'Arrasate el 2014 amb motiu d'una xerrada que portava per títol "Podem ser feministes sense ser *euskaltzales*?".

Aquesta obra de les dues periodistes-antropòlogues s'inicia amb el pròleg de la filòsofa basca Jule Goikoetxea Mentxaka avançant que el llibre és una aposta per incloure les pràctiques i corrents feministes a la *euskalgintza* i alhora, generant debat sobre quins són els conceptes i les pràctiques que es donen a ambdós moviments i que convindria compartir. Desvela també tot el seguit de preguntes sobre les quals descansa tota l'estructura del llibre: és casualitat la feminització de l'eusquera? Quina relació hi ha entre la manca de prestigi que pateixen tant l'eusquera com el fet de ser dona? Com es pot entendre la posició subordinada de l'eusquera sense la reflexió que els feminismes aporten sobre la subordinació? Com territorialitzem i estructuram la intersecció de diverses formes de subordinació?

Aquest és el marc que es planteja, però abans d'endinsar-nos en les propostes i connexions, convindria fer un aclariment sobre els termes que han estat esmentats. També cal contextualitzar quina és la situació social-econòmica-política de l'eusquera avui dia per fer comprensible la lectura i la direcció de la solució que les autores creuen necessària.

Començant per definir els termes, són de gran importància els següents: *eusquera*, *basc*, *euskaldun*, *euskalgintza* i *euskalzale*. El basc, *eusquera* o *èuscar* (localment *euskara*) és el nom de la mateixa llengua que té una situació administrativa i legal diferent als diferents territoris on es parla: a la Comunitat Autònoma del País Basc (Euskadi o CAB), Navarra -tots dos al sud de la frontera- i Iparralde (o País Basc Francès). *Euskalzale* es refereix a aquell "que mostra inclinació per l'eusquera, que mostra simpatia per l'eusquera" (Diccionari Elhuyar), és a dir, un individu que manté un compromís tant per la llengua com també per la cultura basca que es podria exemplificar en l'adhesió a associacions o moviments populars com les *ikastolas* (escoles sorgides en la clandestinitat a l'època de la dictadura) o *euskaltegis* (escoles per a l'aprenentatge i alfabetització en *eusquera*). I tot el moviment organitzat de manera social i institucional pels *euskalzales* s'engloba com a *euskalgintza*, com aquella activitat diversa per la llengua i cultura basca.

Ara bé, els termes *basc* i *euskaldun* són conflictius. *Basc* és, per una banda, la llengua, però també fa referència al ciutadà o a la persona i és en aquest sentit que les autores fan un esforç explícit per distingir-los. Sovint *euskaldun* i *basc* han estat termes utilitzats com a sinònims, fent referència a aquell ciutadà del territori basc. Aquest ús és controvertit i poc encertat segons les autores, ja que la referència és al territori i no al coneixement de la llengua. *Euskaldun* deriva de "*euskara*" + "*dun*", és a dir, persona que té o sap

l'eusquera. Però al llibre la definició que Agirre i Eskisabel introdueixen tot just començar és la següent:

Quan en aquest treball diem euskaldun ens referim a aquell que fa en eusquera la part lingüística de la seva autopercepció i, en particular, a qui fa (o intenta fer) la vida i l'exercici dels drets ciutadans en eusquera. Aquesta precisió ens sembla important perquè en la seva accepció habitual, molta gent és euskaldun, molts posseeixen l'eusquera. Però en la mesura en què tots els bascos som bilingües, són molts els que centren en una llengua diferent de l'eusquera la seva vida i, per tant, amb prou feines perceben el conflicte lingüístic. (Agirre i Eskisabel, 2019, 23)

Essent aquest un terme que denota un territori i una identitat al qual es farà referència al llarg de tot el llibre, era imprescindible que no es barrejés el sentit territorial amb el lingüístic quan és el conflicte lingüístic un dels eixos a analitzar. En poques paraules, basic seria aquell que habita a Euskal Herria, coneixedor o no de la llengua basca. I *euskaldun* defineix tant aquell que és parlant, com també, i aquest és aquí el sentit rellevant, aquell que s'autopercep i tracta de viure en eusquera.

El context social i lingüístic en el qual es dona la preocupació per la llengua basca i el fet de voler viure en ella s'entendrà fent un cop d'ull a les següents dades. Són evidents les diferències territorials que afecten a l'oficialitat i conseqüentment a la presència en l'administració, educació i justícia de l'eusquera (semblant a la situació del català en cadascun dels territoris catalanoparlants), i així ho reflecteixen les dades de l'Enquesta Sociolingüística. Aquest estudi realitzat des del 1991 cada cinc anys a tota Euskal Herria demostra en la seva última actualització (2021) que un 30'2% dels habitants té un bon coneixement de la llengua (vorejant el 15% a Navarra, superant el 20% a Iparralde i Àlaba, un 30% a Biscaia i més de la meitat a Guipúscoa). Concretant per franges d'edat, són en un 74'5% a la CAB i un 57'9% a tota Euskal Herria els joves (la franja de 16-24 anys) els que tenen la major capacitat de comprendre i parlar en èuscar. Tanmateix, tot i que un 30% dels bascos pugui parlar en èuscar, el percentatge dels que, de fet, declaren parlar-lo (igual o més que el castellà) no arriba a un 20% a tot el territori i, encara que a Euskadi sigui un 36% de la població, la població que fa un ús habitual de la llengua no arriba a ser un de cada quatre. És a dir, la capacitat de poder parlar és uns 14 punts percentuals superior al percentatge declarat de parlants habituals (36%>22% i

30%>17%). En poques paraules, es podria dir que un 17% de la població d'Euskal Herria declara ser usuari freqüent de la llengua basca.

Tornant al fil que ens correspon, les autores admeten que en els últims 10-15 anys Euskal Herria ha entrat en un nou cicle polític degut, entre altres motius, a la fi de la banda armada ETA, la qual ha tingut efectes sobre la resta de moviments socials i polítics. Aquest fet ha tingut repercussions també en el moviment en defensa de l'eusquera, moviment que ha estat condicionat i limitat pel context viscut al llarg de moltes dècades. *L'euskalgintza* ara ha hagut de revisar i renovar els seus discursos i pràctiques i és en aquesta renovació que s'ha trobat amb el feminisme (Eskisabel, *Feminism from the Peripheries*, 2022b). En la seva investigació ens expliquen com aquests dos moviments socials -el feminisme i la defensa per la llengua- no han estat fins fa poc considerats de manera conjunta i la seva trobada està generant interrelacions noves que assajos com el seu posen sobre la taula.

Són diversos els fenòmens i preguntes plantejats a l'obra, però les conclusions que extreuen de l'encreuament entre el feminisme i la política lingüística en l'actualitat són les següents:

En primer lloc identifiquen dos dispositius de dominació: la dominació pel sistema de sexe-gènere i la dominació lingüística. Assenyalen que la manera com operen, malgrat apuntar a dues subordinacions diferents, és molt semblant i, a més a més, simultània entre ells. És a dir, les raons que justifiquen la subordinació per ser dona són semblants als motius de subordinació lingüística i aquests dos eixos de discriminació poden ser tots dos alhora aplicats a un mateix individu.

En segon lloc, la semblança en la dominació indicaria que la manera d'emancipació ha de ser també similar, i, per tant, els aprenentatges d'un moviment poden ser aplicables a l'altre, ja sigui a nivell discursiu o pràctic.

Així doncs, la interrelació entre el feminisme i el moviment en defensa de la llengua seria necessària per a què la lluita futura per la democràcia i la justícia social sigui més transversal.

Totes aquestes conclusions seran possibles gràcies a l'anàlisi interseccional, tal com elles mateixes declaren; "La interseccionalitat ens dona la perspectiva de la xarxa i les

posicions de poder, la visió de com s'afecten mútuament i alhora de com podem canviar els privilegis i opressions” (citat a Agirre i Eskisabel, 2019, 129).

Les autores observen que la semblança en la manera de subordinar els individus d'ambdós eixos és la naturalització i consideren que la manera principal per sotmetre per raons de sexe-gènere o lingüístics és la violència simbòlica que s'amaga en la naturalització. Aquest fenomen consisteix a fer creure a l'individu dominat que té certes característiques intrínseques que, naturalment, el fan mereixedor i justifiquen la seva posició en les relacions de poder.

Aquesta naturalització ha estat objecte d'estudi per a autores com Simone de Beauvoir que declaraven que “no es neix dona: s'arriba a ser-ho” (Agirre i Eskisabel, 2019, 26). La filòsofa francesa, i el feminisme posterior, neguen que els adjectius atribuïts a la dona li siguin constitutius o essencials, sinó construccions socials que permeten mantenir les relacions de poder. La naturalització ens faria creure que són característiques masculines pròpies i definitòries de l'home la força, la intel·ligència, la lògica, la racionalitat, l'activitat, la dominació, la independència, la seguretat, la fermesa, la competitivitat o l'agressivitat. I conseqüentment, i per negació, atribuiria la feblesa, la passivitat, la seducció, la tendresa, la mesura, la bellesa, la calma, l'obediència, l'afecte o la cura a tot allò no masculí, majoritàriament les dones o homes no hegemònics. La descripció, però, d'allò masculí i femení transcendeix de l'individu a la societat en el rol i funció que cadascú ocupa en ella. El rol es justificarà per les suposades capacitats naturals de les quals disposa aquella persona femenina que hagi de complir amb allò que li és natural, és a dir, amb les funcions de protecció, cura, servei, obediència. En canvi, les funcions que es conserven per a la masculinitat seran les relatives al poder i la força.

Per entendre les bases d'aquest sistema que naturalitza la posició social de les dones, les autores apunten a diverses idees presents en el pensament occidental. Adverteixen que aquest sistema descansa sobre dues dicotomies: la contraposició entre natura i cultura i la distinció entre allò privat i allò públic. La natura, entesa com allò present al món que cal controlar, protegir i dominar, seria equiparable a la imatge social de la dona, és a dir, la natura i la dona serien entitats submises que caldria dominar. Per contra, el paper de l'home dins del binomi natura-cultura es correspondria amb la cultura per ser l'àmbit en què pot liderar i dirigir allò donat (la natura), l'àmbit actiu que correspon a l'home. A aquest dualisme se li afegeix la distinció entre els espais: públic o privat. Les característiques naturals de l'home justificarien que el seu rol social s'hagués de

desenvolupar a la plaça, el mercat o l'empresa i que la dona s'hagi de limitar a la intimitat de la llar i la família. És evident que la feina productiva i de reconeixement social es portarà a terme en allò masculí i públic i que les cures femenines no disposaran de la mateixa valoració.

L'interès en detallar aquesta caracterització de la dona com a definida i limitada al rol social que li correspon per naturalesa es deu al fet que perceben un paral·lelisme amb la dominació lingüística.

La lògica que justifica la dominació lingüística és també la naturalització, ja que també són adjectius com l'emotivitat, la irracionalitat, la bellesa, la feblesa o la seducció els que s'atribueixen a l'èuscar. La incapacitació de la llengua que suposadament ve definida per la seva naturalesa faria que no es pogués utilitzar en el raonament o pensament abstracte, tampoc en el món modern ni fora d'allò rural. Sobre el conjunt d'idees que es relacionen amb la funcionalitat de cada llengua es pronuncia el filòsof i sociolingüista català Jordi Martí Monllau al seu llibre *Llengua i identitat nacional*:

“Aquestes ideologies lingüístiques, que viuen i operen en els parlants, ens faran veure llengües exigibles i llengües optatives; llengües necessàries, l'accés a les quals serà considerat un dret, i llengües innecessàries, de manera que caldrà que es guanyin el seu dret a existir “fent-se simpàtiques”; llengües maternals, femenines (aptas per l'expressió dels sentiments i per a l'ús en l'espai privat, que han de reclamar el seu dret a ser tingudes en compte mitjançant la seducció) i llengües d'estat, virils, adequades per a l'oficialitat i l'àmbit públic, que poden ser legalment imposades; llengües que són sempre ben rebudes i llengües que poden molestar; llengües amb significació política partidista, llengües de facció, i llengües neutres que denotarien sense connotar; llengües llengües, i llengües identitàries [...]; llengües normativitzades, avaluable, serioses i llengües opinables.” (Martí Monllau, 2023b, 108-109)

L'esmentada reducció de l'ús de la llengua a l'àmbit privat i el fet d'identificar-la com quelcom relatiu a la natura presenta paral·lelismes amb l'arraconament de la dona a la llar. Les autores basques així ho expressen:

A través d'aquesta idea dicotòmica naturalesa/cultura sorgeixen, en última instància, subjectes suposadament universals amb legitimitat per ser mesura i determinants de tot, amb funció de vigilar, protegir i controlar l'altre subjecte objectualitzat; o, cosa que és el mateix, amb funció de dominar-lo. L'home és aquest universal quant al sistema sexe-

gènere. El castellà i el francès -i els seus sistemes de poder- ho són quant al basc.

(Agirre i Eskisabel, 2019, 34)

És evident que les possibilitats d'ús d'una llengua no venen determinades per les característiques, paraules o estructures que tingui. En tant que acció social, la utilitat de la llengua es determina en la interacció social i es veurà o no limitada segons les relacions de poder que regeixen en ella. Agirre i Eskisabel recorden que parlar una o altra llengua és una decisió que, com dèiem, està socialment condicionada, més encara en contextos de diglòssia on la relació mai no és simètrica. Tot i construir gran part de la identitat, l'elecció de parlar l'èuscar (com qualsevol altra llengua) dependrà tant del coneixement, com de l'estatus social, les estructures socials i de poder, la ideologia i també de les relacions de gènere. Agirre així ho explicava el 2020 al programa *Artefaktua*: “Tenim por de relacionar la llengua i el conflicte quan el que vivim en el fons és un conflicte lingüístic. Hi ha un conflicte de privilegis [...] L'ús de la llengua pot ser conflictiu [...] Les lluites per les llengües no són meres lluites per aquests codis de comunicació, sinó per la sobirania, pel poder de decisió i per les subjectivitats que abandonen l'homogeneïtzació. La lluita pel basc no és només una defensa a favor de la llengua, sinó la defensa d'un model cultural-social-polític” (Agirre, 2020). En la mateixa línia es pronunciava Salvador Cardús “tot intercanvi lingüístic és un acte de poder, tant quan es produeix entre els parlants de la mateixa llengua -vinculant-los entre ells-, com en els intercanvis entre diverses llengües quan entren en contacte” (Cardús, 2021). En paraules del filòsof basc Joxe Azurmendi “*Euskalgintza gizagintza da*”, és a dir, l'activisme per la llengua i la cultura basca és l'activisme en defensa de la humanització de la persona i, per tant, en aquesta interacció de poder queda justificada la defensa.

La feminista i responsable de llengua del diari *Berria* concorda amb la visió dels anteriors. Tal com ho va explicar a les conferències de l'Institut de la Dona del País Basc (2020), “no es nota que parlar en castellà també és una elecció i una acció política. Com que suposem que el castellà és una llengua neutra, universal, racional, natural (el que està naturalitzat), aleshores parlar-lo sembla no ser un acte polític.” (Emakunde, 2020b).

En resum, les sociòlogues mantenen que la llengua no és un mer instrument comunicatiu, ni el gènere una abstracció (Emakunde, 2020a). Tots dos són pràctiques diàries contínues amb les quals ens definim com a feministes i *euskalduns*. I en tant que posicions no hegemòniques, aquests dos eixos són eixos d'opressió i subordinació de manera semblant:

“Entre nosaltres, el basc i el gènere són dos dels principals determinants d’identitats [...] perquè són dues qualitats que ens situen en un lloc o un altre de la societat, és a dir, dues característiques que condicionen la redistribució del poder, dues categories que ens porten a ser de segona (a la salut, a la justícia...)” (Agirre i Eskisabel, 2019,

42)

I aquest lligam es dona de manera particular en el fenomen que anomenen “feminització de l’èuscar”. El sociolingüista Kike Amonarriz va apuntar ja el 1995 aquest terme quan analitzava la situació de la llengua, conclouent que “la separació dels rols segons el sexe afecta directament a l’ús de les llengües minoritzades” (Amonarriz, 1995, 95). A finals del segle passat s’observava un fenomen de feminització de la llengua degut a què a les zones urbanes les dones, sobretot les joves, parlaven més que els homes en èuscar, tant en relacions personals com professionals. Agirre i Eskisabel recuperen les tres raons que el sociolingüista sospita que podrien explicar aquest fet, totes tres relacionades amb el lloc i rol social que ocupen les noies i dones en societat. Primerament, com que la funció de cures ha estat associat a les dones, el pes de la identitat lingüística de la mare en la transmissió al nadó és més gran que la del pare. Tanmateix, en situacions on la mare ha estat infravalorada o s’ha sentit insegura per motius lingüístics (la qual cosa és més freqüents en dones que en homes), la llengua minoritzada no és transmesa al petit. En segon lloc, a les feines “femenines” (professores, infermeres, administratives) l’exigència de coneixement i l’ús de l’eusquera són majors. Per últim, les activitats d’oci que solen escollir els nens són les relacionades amb els esports en equip, un àmbit molt més castellanitzat i les nenes acostumen a practicar activitats culturals, on és molt més present l’eusquera.

Agirre i Eskisabel recullen aquesta anàlisi i l’apliquen al marc interseccional conclouent que és quan els eixos de ser dona i *euskaldun* es creuen que s’observa el procés de la feminització de l’eusquera, un procés segregador. Anant més enllà, es plantegen que si l’elecció de parlar en eusquera és una qüestió de poder, estatus i prestigi, si aquesta decisió afecta de la mateixa manera a un home que a una dona. En ambdós casos significa una pèrdua de poder? Adverteixen també que, a més de la quantitat, caldria parar atenció tant al lloc, com a la manera i el tema sobre el qual parla cada gènere en eusquera, ja que totes aquestes variables es podrien veure influenciades pel sexe-gènere del parlant i/o la llengua escollida. A tall d’exemple, als anys 50 i 60 les dones d’indrets rurals es van apropar a l’espai públic i van renunciar a parlar en eusquera perquè a la plaça ja van patir una manca

de poder degut al seu gènere que van voler compensar mitjançant l'ús la llengua hegemònica. Aquestes dones, expliquen, van haver de substituir l'èuscar pel castellà per recuperar part de l'estatus i poder que el fet de ser dones els treia a l'època. Aquest fet mostrava que la discriminació lingüística contra les dones era major que contra els homes (que no necessitaven canviar a la llengua hegemònica perquè el seu gènere no era infravalorat a l'espai públic) i sostenen que actualment és encara present, tot i ser-ho de manera més subtil.

Tot i que des de mitjans del segle XX el canvi social hagi estat important, la presència d'aquesta discriminació, ara menys evident, és encara mantinguda i manifesta. Tant el discurs sobre l'èusquera com el rol social associat a les dones, tindria en comú el mandat de “tenir cura de”, ja siguin les persones que les envolten, el poble, la llengua o la cultura. Segons les antropòlogues, la naturalització hauria atribuït a les dones una qualitat que les faria sentir rellevants en la salvació de la llengua petita, tendre i íntima. Les autores basques sostenen que, malgrat siguin les cures una idea clau per a la resistència política, aquesta cura es veu amb l'obligació de ser mesurada, continguda; en cap cas una lluita de confrontació, sinó més aviat una cura atractiva, mai conflictiva ni amb intenció d'imposar-se perquè això aniria en contra d'allò natural, tant en la dona com en la parla. Aquesta naturalització i impossibilitat de conflicte en la pràctica lingüística l'expressa també Irene Arrarats: “Durant anys hem sentit que el basc no s'havia de polititzar i hem intentat despolititzar-lo. Però en relació a l'èusquera, allò personal també és polític” (Emakunde, 2020b).

Feta la mirada al passat i examinat la situació present, la lectura social i conceptual dels sistemes també passa per analitzar els riscos futurs dels moviments que haurien de ser alliberadors. En aquest sentit, Agirre i Eskisabel celebren que el moviment feminista actual a Euskal Herria sigui avui dia *euskaldun*. Però, de la mateixa manera que el moviment antiracista pot ser masclista o el marxista pot ser racista, el feminisme pot caure en la supremacia lingüística o el moviment per la defensa de la llengua basca pot oblidar-se d'incorporar el feminisme en el canvi pel qual lluita. Aleshores, la teoria i praxis interseccional contínua i combinada permetrà, segons les antropòlogues, que els dos moviments avancin i augmentin la capacitat de resistència: identificant el poder, les situacions de privilegi i opressió, construint aliances, sense caure en el parany de prioritzar una de les discriminacions, ni tampoc victimitzar ni estigmatitzar el subordinat, sinó interpel·lant a qui en aquell context es beneficia del privilegi.

Aquesta potencialitat de la interseccionalitat és la que observa Eskisabel en l'article *Euskal pentsamendua eta feminismoa: ezinbesteko elkargune batzuk* (2022) [Pensament basc i feminisme: alguns punts de trobada imprescindibles]. L'antropòloga destaca aquí només algunes de les aportacions que s'han traslladat d'un àmbit a l'altre. La idea de posar el focus sobre la corporalitat⁸ ha estat inclosa dins del pensament basc gràcies al feminisme, sigui repensant el significat del cos femení en el conflicte, en la literatura o en el bertsolarisme (la glossa basca), ja que tots ells conformen la simbologia cultural i l'imaginari col·lectiu. El feminisme també ha permès estudiar quina ha estat la intervenció del sistema sexe-gènere en el conflicte armat. També ha evidenciat que, tot i que l'eusquera no tingui marques de gènere a la seva gramàtica, també pot ser una llengua sexista i aquest ha estat un camí obert per a la sociolingüística. El pensament feminista basc ha demostrat que si no té en consideració la llengua, fallarà en l'objectiu d'alliberament.

En els propers anys, *l'euskalgintza* hauria de treballar per aspirar al nivell d'acceptació social i difusió que ha tingut el feminisme, passant a ser una preocupació social, no relativa a les dones, sinó fonamentada en la justícia social. I el feminisme pot mirar de seguir el model d'actuació al marge del camí hegemònic que sovint ha seguit *l'euskalgintza* (moviment de les *ikastoles* o el cooperativisme) que ha generat una iniciativa popular compromesa i activa (Agirre i Eskisabel, 2020).

En poques paraules, tot allò defensat en els paràgrafs previs ho sintetitzen d'aquesta manera:

[...] qualsevol que comparteixi els discursos de drets, llibertats i democràcia que avui configuren la determinació individual, difícilment posarà en dubte que la sobirania sobre la identitat sexual-de gènere és un dret fonamental, una part essencial de qui és cadascú. L'elecció lingüística és de la mateixa manera, com la qüestió cultural-nacional. Més encara, en la mesura en que pertany a la construcció de la identitat que està totalment lligada al poder. És per això que l'elecció de la llengua és també una qüestió política. És més, vinculada a l'opció de decisió i sobirania individual, és part i

---

⁸ Aquest ha estat un concepte tractat pel feminisme contemporani i la teoria queer per recuperar el significat del cos i entendre la seva materialitat com quelcom polític. Han estat diverses les autores que han aprofundit en àmbits com la representació del cos, la normativitat o la pressió estètica, entre molts altres.

problema tant de la democràcia com de la justícia social. (Agirre i Eskisabel, 2019, 108)

La igualtat de gènere i lingüística són proclames tant de l'àmbit polític com del pràctic. Necessiten d'estructura, ideologia, protecció legal i iniciatives polítiques. I se'ls hi deuen, perquè sense elles no arribarem a la igualtat, a la justícia social ni millorarem el nivell de democràcia. (Agirre i Eskisabel, 2019, 49)

Context català: feminisme i nacionalisme

La interseccionalitat també ha tingut pensadores als Països Catalans. A diferència del focus base en la intersecció entre la categoria del gènere i de la llengua que venim explicant, les feministes catalanes fa dècades que reclamen analitzar la relació entre l'eix del gènere i la nació.

El moviment feminista i el nacionalisme català es recorden sovint per la cèlebre frase de Maria-Mercè Marçal:

*A l'atzar agraeixo tres dons: haver nascut dona,
de classe baixa i de nació oprimida.*

I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel. (Marçal, 1977)

Va ser ella una de les autores que l'any 1982⁹ a les II Jornades Catalanes de la Dona, celebrades a Barcelona, signava el manifest *Dona i Nació: Feminisme i Nacionalisme* juntament amb Maria Olivares, Carme Masó, Eulàlia Duran, Tona Gusi i Sonsoles Sentís. Aquestes dones reclamaven un camí compartit entre el feminisme i l'alliberament nacional i empraven per primera vegada l'expressió "terra de ningú". Eren conscients de la novetat que presentaven, sabien que tenien tot un terreny sense trepitjar i que alhora requeria de la seva veu per ser tractat. Com a catalanes i feministes o feministes i catalanes, ningú més podia explicar la vivència i la discriminació degudes a la nacionalitat i al gènere. Aquesta intersecció gènere-nació la tracten avui dia altres autores, més encara després del procés, però si ara és un camp pel qual poques caminen, ho era molt menys aleshores. La contundència amb la qual s'expressaven aquestes dones membres de l'Assemblea de Dones Nacionalistes d'Esquerra de Barcelona deixa clar què trobaven a faltar:

"Pensem que les dones hem de tenir un projecte d'alliberament total que qüestionari radicalment el trinomi PATRIARCAT-PATRÓ-PATRIA" (Olivares et al., 1982, 100)

La lluita doncs passa per qüestionar els rols de gènere, el sistema capitalista i reclamar la nació no reconeguda, una triple batalla simultània amb evident ressò interseccional.

---

⁹ Pocs anys després de les declaracions del col·lectiu *Euskal Emazteak Beren Askatasunaren Alde* (Dones Basques en Defensa de la seva Llibertat).

En aquesta ponència que pretén ser un principi en la trobada del feminisme i el nacionalisme, en primer lloc posen en valor les aportacions del feminisme en la vida de les dones. El moviment feminista dels anys 80 ja debatia sobre l'espai privat i públic, sobre la representació, sobre l'àmbit laboral, però les autores negaven que l'alliberament total al qual aspirava el feminisme fos possible si no s'implicava també en la qüestió nacional. La transformació i millora per a totes demanava considerar l'eix nacional:

“Però aquesta coherència no ho serà del tot, almenys aquí als Països Catalans, fins que com a moviment feminista sapiguem donar també resposta a l'opressió nacional.”

(Olivares et al., 1982, 100)

Vet aquí la intersecció que mai abans s'havia fet: el gènere i la nació poden ser, i ho són en elles, dos eixos d'opressió simultanis l'alliberament dels quals requereix de la revisió i repensament d'ambdós.

Així, tal com Agirre i Eskisabel establien la naturalització com a fenomen justificatiu de l'opressió per gènere i per llengua al País Basc, les feministes catalanes analitzen i subratllen que l'opressió nacional i per gènere tenen semblances evidents. Tant l'opressió nacional com per gènere es caracteritzarien per una dependència econòmica envers l'estat i el marit. A més, sobre la dona i la nació oprimida s'exerceix un paternalisme, fent-les sentir inferiors, apel·lant a la unitat (familiar o estatal) com a única manera de sobreviure. I per últim, es tendiria a oblidar tant el relat nacional com també la història i experiència de la dona. Aquests paral·lelismes en els dos processos de discriminació, a més d'apropar la pròpia vivència, també indicaria com dissenyar la sortida, ja que l'alliberament en tots dos processos d'opressió permetria trobar la identitat nacional i personal

Les catalanes acabaven la ponència concretant quin moviment feminista i quin nacionalisme voldrien. Lluny d'una simple revisió legal d'allò relatiu al gènere o la nació, defensaven que caldria transformar des de l'arrel els pilars econòmics, polítics i socials que mantenen oprimides la dona i la nació. La proposta del 82 volia un feminisme i un nacionalisme entesos com a canvis socials profunds.

És cert que al manifest no s'esmentava explícitament el terme “interseccionalitat”, però tal com ho va expressar l'activista feminista Mercé Otero Vidal fa uns anys:

“Em sembla que es pot dir que als anys setanta, això que avui dia en diríem interseccionalitat de classe, gènere i nació, sense tenir-ne plena consciència, estava

molt a prop de ser una realitat en l'activisme personal i social de les dones.”

(Gatamaula, 2017, 50)

La visió interseccional de fa quatre dècades ha tingut en els darrers anys noves veus a Catalunya: com la ja esmentada Maria Rodó-Zárate, el col·lectiu Gatamaula, la crítica literària Júlia Ojeda o les periodistes Anna Punsoda i Marta Roqueta.

L'any 2019 Rodó-Zárate publica l'article *Gender, Nation, and Situated Intersectionality: The Case of Catalan Pro-Independence Feminism* on, a més de tractar l'encreuament esmentat, posa en valor la figura de Maria-Mercè Marçal com a pionera en el camí interseccional català. Recuperant l'herència del 82, Rodó també sosté que no s'acostuma a incloure la categoria o eix del gènere en els debats sobre la nació, l'autodeterminació i el nacionalisme i afegeix que el feminisme tampoc sol considerar com a eix d'opressió la nació sense estat. Ressalta com la construcció de la nació descansa sobre principis que estan marcats pel gènere, tant en la seva determinació com a col·lectivitat com també en la seva representació. El fet de com es pensa la nació, quin imaginari col·lectiu és relacionat amb la construcció de la nació o qui representa la nació són preguntes que des dels anys 90 comencen a ser plantejades amb mirada feminista. Històricament, el fet de pensar la nació i el nacionalisme com quelcom polític i pertanyent a l'àmbit d'allò públic descartava la possibilitat que ho poguessin fer les dones. Rodó subscriu la lectura que Yuval-Davis i Floya Anthias fan sobre de quina manera s'ha entès la figura de la dona en relació a la nació, marcant les següents posicions possibles: la dona com a reproductora biològica de la nació, la dona com a reproductora social i element de transmissió cultural i la dona com a metàfora o element simbòlic de la nació. Més enllà d'aquesta feminitat dins del nacionalisme, Yuval-Davis defensa com les dones palestines, irlandeses, escoceses, bosnianes o xipriotes han jugat un paper actiu dins dels moviments d'alliberament nacional (Yuval-Davis, 2011, 110).

Aleshores, Rodó intenta esbrinar el per què de l'aparent incompatibilitat entre el moviments nacionals i feminisme. Ella veu clara la relació i, ho diu ras i curt: “Si l'independentisme té a veure amb la política, la llibertat, la sobirania, la repressió, la història o la cultura, té a veure amb els feminismes” (Rodó, 2020a). Per una banda, com s'ha mencionat, el feminisme hauria ignorat la identitat nacional com a possible opressió i per l'altra, els reclams feministes haurien estat secundaris dins dels nacionalismes. Sigui per pensar que no era el moment, sigui per creure que el feminisme dividia el moviment nacional, les demandes nacionals han estat a dalt en l'ordre de prioritats. Tanmateix,

aquesta impossibilitat de portar a terme alhora lluites feministes nacionalistes ha estat una lectura feta des d'Occident. En altres indrets, sobretot en processos de descolonització del sud global¹⁰, l'alliberament nacional s'ha vist com a possibilitat d'alliberament també per a la dona, contràriament a les idees europees¹¹. Així doncs, Rodó justifica que un nacionalisme mirat des del marc feminista és possible i que la lluita emancipadora simultània és possible. De fet, ambdós moviments, diu, debaten i reflexionen sobre què és la identitat, com es construeix i com s'haurien de portar a terme les polítiques identitàries. Aquest és un camp que comparteixen i des del qual podrien enriquir-se, com també podrien teoritzar tots dos sobre la participació política.

A aquesta alternativa del feminisme-nacionalista o nacionalisme-feminista s'hi suma el col·lectiu Gatamaula l'any 2017 amb la publicació de *Terra de ningú. Perspectives feministes sobre la independència*, afegint un segon volum dos anys més tard. Aquest grup fundat el 2012 fa seva l'expressió utilitzada l'any 82 i pretén treballar en aquest espai des de la intersecció del gènere, la nació i la classe ja que:

“[...]sempre hem tingut una triple possibilitat de ser qüestionades: per ser indepes en espais autònoms feministes, per ser anticapitalistes en espais unitaris feministes, per ser feministes en l'esquerra independentista.” (Terra de ningú, 2017, 17)

El llibre segueix el fil de voler apropar els discursos feministes i independentistes que consideren massa allunyats amb un recull d'articles de més de 50 dones reflexionant sobre el socialisme, la democràcia, el racisme, el colonialisme, la violència, la presó, el sindicalisme o el moviment LGTBI+. Gatamaula és l'intent d'un alliberament nacional que passa pel feminisme i, de manera similar a Agirre i Eskisabel, previngut de no caure en opressions de les quals es vol lliurar. Aquesta consciència dels riscos que poden reproduir mentre s'alliberen d'opressions es deu a què la nacionalitat pot ser un eix que oprimeix si és la catalana en relació a l'espanyola, però també pot ser una posició de privilegi a nivell global en tant que identitat europea.

---

¹⁰ Per a més informació vegi's el llibre *Feminism and Nationalism in the Third World* escrit per Kumari Jayawardena el 1986.

¹¹ Aquí es pot entendre també el valor i la novetat de la ponència de 1982 que inclou l'eix nacional com a possibilitat d'alliberament, moviment que rarament es concebia com a emancipador en l'Europa del segle passat.

Són les mateixes preocupacions que el 8 de març de 2023 Ojeda, Punsoda i Roqueta publiquen a vuit diaris catalans. El manifest *Per un nacionalisme feminista* és exemple de l'encreuament dels eixos de nació i feminisme a Catalunya. Ho diuen així:

“Defensem un projecte polític que basteixi la sobirania de la nació catalana a partir dels principis del feminisme interseccional. [...] En el cas català, creiem imprescindible una perspectiva que combini l’opressió nacional amb les violències estructurals del patriarcat.” (Ojeda, Punsoda, Roqueta, 2023)

Però no són només dues les categories socials que consideren discriminatòries. Partint dels feminismes com a moviment que actualment pot abastar la totalitat de les lluites, el moviment nacionalista català haurà de ser interseccional si vol alliberar els catalans de les opressions:

“[...] un projecte nacionalista que no esmeni les discriminacions que van més enllà del fet nacional és un nacionalisme que exclou les necessitats de la majoria de catalans.”
(Ojeda, Punsoda, Roqueta, 2023)

Aquí s’observa la representativitat de la nació i l’imaginari nacional que esmentaven abans, però també la voluntat de ser un moviment socialment emancipador que identifica en la gran majoria dels ciutadans un conjunt d’eixos d’opressió que no són només per raó de gènere ni nacional, sinó racial, religiosa, de classe, ètnica, d’edat o de diversitat funcional, només alguns entre tots els possibles.

Enguany, les mateixes tres autores han recollit les veus de 30 dones dels Països Catalans al llibre *Màtria o barbàrie. Trenta veus del feminisme català* per continuar recuperant el nacionalisme feminista català que a les Segones Jornades Catalanes de la Dona donava els primers passos, tenint present que el 82 ja es proposava que: “De la mateixa manera que el feminisme no és un masclisme a l’inrevés, el nacionalisme d’una nació oprimida no pot ésser considerat i identificat al mateix nivell que un nacionalisme opressiu d’estat.” (Olivares et al., 1982, 101). Aleshores, al llibre es declaren “matriotes” i volen un nacionalisme diferent: feminista i plural. Per això, la diversitat de mirades de les professionals en educació, salut, economia, lingüística o política que participen a l’assaig els permet revertir la invisibilització de la dona i de la nació catalana. El llibre beu de l’herència de dècades anteriors i actualitza l’encreuament nació-gènere afegint en cada dona els eixos que conformen la seva identitat en particular per a que la visió nacionalista catalana pugui ser la més plural i interseccional possible.

Encreuaments i diferències

La perspectiva interseccional *euskaldun* i catalana són dues maneres pròpies de relacionar el gènere amb un altre eix que a cada territori es percep com a discriminatori: la llengua en el cas basc i la nació en el català.

La centralitat del feminisme que comparteixen és evident, però també són més els paral·lelismes.

En primer lloc, a més de creure que l'eina més eficient per combatre les desigualtats és el feminisme, les autores interseccionals van presentar les seves tesis amb molt poca diferència en el temps. Les Dones Basques en Defensa de la seva Llibertat es pronunciaven als anys 70; també es celebraven aleshores, concretament l'any 76, les Primeres Jornades Catalanes de la Dona i el 1982 es repetien per segona vegada.

En segon lloc, malgrat ser lluites de caràcter identitari, el fi últim no és només una qüestió personal, sinó col·lectiva i política. L'ús normalitzat de la llengua és l'aspiració col·lectiva de la defensa d'una llengua minoritzada, una oficialitat i un reconeixement social. En el cas del moviment nacionalista català, més enllà del simbolisme, l'aspiració és ser reconeguts oficialment com a nació amb plens drets i llibertats.

I en tercer lloc, de manera similar a com l'eusquera en tant que llengua minoritzada es troba en desequilibri, a la concepció de la nació sense estat també se li afegixen nocions que justifiquen la seva situació. El bilingüisme asimètric en relació amb el castellà i el francès fa que l'eusquera hagi de desnaturalitzar la caracterització feta com a llengua. La llengua minoritzada ha de rebutjar que sigui incapaç per a ser usada en totes les funcions i contextos i que per tant és tan llengua com la resta. La nació catalana, com tantes altres que existeixen dins d'altres nacionalitats més grans i oficials, ha de desnaturalitzar el fet que sigui qualificada com a nació merament ètnica o identitària, titllada de política quan, en realitat, també ho són aquelles nacions “naturals”, que no necessiten qüestionar-se la consciència política i es consideren previs a tot allò polític i, per tant, naturalment justificats¹².

---

¹² Per a una distinció més extensa i detallada consulti *Hizkuntza, nazioa, estàtua* [Llengua, nació, estat] del filòsof Joxe Azurmendi.

Tanmateix, és sorprenent com dues reaccions temporalment i geogràficament tan properes s'allunyen a l'hora de considerar quin és el seu eix rellevant per crear l'encreuament amb el gènere.

El feminisme i la defensa de la llengua són les dues lluites fonamentals per a Agirre i Eskisabel. Per a les catalanes del 82 i les actuals ho són el feminisme i el moviment nacional. Però, per què no a l'inrevés? Per què no és el nacionalisme basc i la defensa del català el tema central de les seves tesis? No és important el nacionalisme a Euskal Herria? No és el català motiu de preocupació entre els catalanoparlants?

És evident quina és la resposta a les últimes dues preguntes i segur que altres autores s'han pronunciat respecte els encreuaments pels que ara preguntem i no hem tractat. Desconec quines propostes es plantegen sobre la interrelació nacionalisme basc-feminisme i defensa del català-feminisme, però també és cert que han estat els binomis anteriors els que han tingut més repercussió els últims anys. L'elecció o inclinació per cada encreuament a cada territori es deurà a molts motius i mai no podrem arribar a comprendre'ls tots. Però és innegable que la manera com s'ha desenvolupat el nacionalisme a cada lloc ha estat definitori en el tractament i adhesió al moviment nacionalista. L'existència del grup armat ETA comença en època de dictadura i s'allarga fins l'any 2011, marcant la història social i política d'Euskal Herria i la resta de l'Estat. Durant aquelles dècades a Catalunya el nacionalisme no pren la forma d'un moviment armat i, per tant, les tesis de l'independentisme català es debaten en contextos pacífics, facilitant també la teorització i discussió del pensament nacionalista. Envers la situació lingüística, la quantitat de població i la migració que ha experimentat cada territori són crucials per entendre la salut de la llengua¹³. Les dades indiquen que un 36'1% de la població de Catalunya té el català com a llengua habitual, mentre que un 13'8% de la població d'Euskal Herria fa servir l'èuscar més que el castellà¹⁴.

Tenint present aquest context social de cadascú, la següent tesi de la sociòloga i feminista Nira Yuval-Davis podria explicar l'elecció diferent dels eixos:

---

¹³ També és un factor rellevant el fet que el català sigui una llengua que comparteix l'arrel llatina amb moltes de les altres llengües europees, unes semblances que faciliten la comprensió i l'aprenentatge del català en comparació amb el basc.

¹⁴ Les dades provenen de l'Enquesta Sociolingüística i de l'Enquesta dels usos lingüístics de la població que realitza l'Institut d'Estadística de Catalunya.

“[...]the emotional components of people’s constructions of themselves and their identities become more central the more threatened and less secure they become.”

(Yuval-Davis, 2011, 15)

Segons l’autora, la percepció del risc envers la pròpia identitat faria que la preocupació per aquesta guanyés importància. Si apliquéssim aquesta tesi a les interseccions que comentàvem, es podria explicar com sobretot a partir del 2017 és el nacionalisme català el que passa a primer pla com a eix d’opressió. De manera similar, el reduït ús habitual de la llengua basca – que ara voreja el 13% – faria que el tret distintiu de la identitat basca fos el focus d’atenció un cop es notava la manca de seguretat en la seva supervivència. Aleshores, plantegem la hipòtesi que la percepció del risc a cada territori per un eix identitari faria que es teoritzés més al voltant d’aquest encreuament. No significaria que els catalanoparlants no es preocupin per la llengua, ni tampoc que els bascos no sentin la nacionalitat com a opressió en certs contextos. Simplement una major percepció d’inseguretat respecte certs aspectes identitaris marcaria quins eixos es consideren majors fonts d’opressió, així prevalent una intersecció o altra a cada col·lectiu que la sent més amenaçada i, per tant, necessària i mereixedora d’anàlisi. Si aquesta hipòtesi fos certa, en un futur no gaire llunyà l’eix que podria anar guanyant presència i anar relacionant-se amb el feminisme podria ser la llengua catalana. Parant atenció a les dades de l’Institut d’Estadística de Catalunya, el català era la llengua d’ús habitual del 36’1% de la població a Catalunya l’any 2018, però aquesta xifra era 10 punts superior l’any 2003¹⁵. La davallada de deu punts percentuals en quinze anys evidencia la regressió que el català està experimentant i si la tesi proposada és certa, aquesta caiguda s’expressarà tard o d’hora, però de manera cada vegada més evident, en les vivències quotidianes dels catalanoparlants. I, en efecte, en els propers anys la percepció de l’afebliment i la sensació de risc a perdre de la llengua, juntament amb el malestar associat, podrien fer que la llengua en algun moment arribés a ser considerada un eix d’opressió. En conclusió, és probable que el català s’inclogui dins dels encreuaments i sigui en un futur objecte d’anàlisi interseccional.

Tanmateix, cal deixar clar que la identitat nacional i la identitat lingüística no són eixos totalment diferenciats. Sobre la relació entre la nació i la llengua n’han parlat molts autors, però agafant com a referència el filòsof basc Joxe Azurmendi i el català Jordi Martí

---

¹⁵ L’Idescat anunciava que l’any 2003 el català era la llengua habitual del 46% dels catalans. <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=basics&n=10364&col=6>

Monllau, tots dos coincideixen en què la nació no és reduïble a la llengua, però la llengua és condició necessària per a l'existència de la identitat nacional.

“No hi ha nacionalitat sense llengua d'identificació” (Martí Monllau, 2023, 47)

“La identitat catalanovelenciana és, naturalment, una identitat dependent de la llengua.” (Martí Monllau, 2023, 62)

“La nació sol estar relacionada amb la política, però la nació no és política. Sol estar relacionada amb els interessos econòmics, però no és la suma dels interessos econòmics. Està lligada a un territori (generalment), no és territori, etc. Amb la llengua, però, no està vinculada la nació, sinó que formen una sola cosa.” (Azurmendi, 2017, 65) -traducció pròpia-

Conclusions i perspectives de futur

Després d'haver explicat la interseccionalitat de manera històrica i general i d'haver-la apropiat a l'actualitat de dos territoris de la península, podem dir que aquest marc té la capacitat de respondre a moltes realitats i conjuntures diverses d'arreu. La interseccionalitat permet entendre l'opressió que en certs moments i espais viuen les dones *euskalduns* i les dones nacionalistes catalanes, també (i això ho facilita la mirada interseccional) la possible discriminació lingüística dins del feminisme o el masclisme dins de moviments d'alliberament nacional. Però no només això, el fet de poder pensar que les discriminacions s'interrelacionen i actuen de manera conjunta i simultània a cada persona comporta analitzar de manera més adient la bretxa de la riquesa, els reclams de les treballadores de la llar, la immigració, els plans d'urbanisme o el passat esclavista-colonial. En poques paraules, aplicar la interseccionalitat als problemes actuals és sinònim d'aguditzar la mirada de cada moviment social, afavorir la comprensió i les aliances entre els col·lectius discriminats i també identificar més fàcilment les llums i ombres de les polítiques públiques. Així doncs, la interseccionalitat és un instrument analític útil a l'hora d'explicar de manera més concreta i adient les desigualtats socials i buscar la justícia. Ho deien Hill Collins i Bilge; serveix per "entendre la diversitat de manera analítica i no només banal o superficialment pluralista" (Hill Collins i Bilge, 2019, 42). I en aquest sentit també és feina del pensament filosòfic aportar teories sobre el poder, proposar quines són les formes que pren la violència, com es justifica de manera social el privilegi, quins sistemes de creences subjauen en cada sistema social-polític o quins són els principis ètics que cal seguir quan es gestiona la diversitat.

Considerant l'extensió d'aquest treball han estat molts els punts que el lector trobarà a faltar i han quedat sense ser esmentats. Una futura continuació de la recerca podria ser analitzar més exhaustivament alguns dels temes tractats: l'abast de la discriminació combinada feminisme-llengua minoritzada es podria ampliar a altres indrets analitzant quina recerca s'ha dut a terme sobre les experiències i vivències a Bretanya, Galícia, Amèrica Llatina o Irlanda. També en el cas de la trobada entre el feminisme i el nacionalisme seria de gran interès continuar explorant les veus del Kurdistan, Irlanda o Palestina, també els moviments de decolonialització on consta que la dona i la seva representació i funció social han jugat un paper rellevant. En aquest sentit la lectura de *Gender and Nation* (Yuval-Davis, 1997) seria un punt d'inici. També ho podrien ser

Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation (Mayer 2000) o *Political Identities/Nationalism as Heterosexism* (Peterson, 1999).

A més, també es podria tractar de respondre la pregunta de per què no és la combinació inversa dels eixos la que més s'ha analitzat. En aquest sentit es podrien cercar autores que hagin analitzat la relació entre el feminisme i la llengua catalana o que hagin explorat l'encreuament del feminisme i el moviment nacionalista basc.

Per tal que sigui inclosa la teoria política de manera més acurada es podria seguir el fil del nacionalisme com a eix i passar a repassar com s'ha definit la nació i quins models s'han implementat històricament, es podria aprofundir en l'obra *Nationalism* de Craig Calhoun (1997) o *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* de Benedict Anderson (1983).

La identitat ha estat esmentada, però es podria abordar què és, quan comença i quines elements la constitueixen. També, entesa des de la col·lectivitat, es podria investigar quins mecanismes juguen a favor o en contra d'aquest element central en la noció de pertinença al grup, com i qui estableix les condicions d'acceptació i exclusió. Les nocions de pertinença o ciutadania que tracta l'autora israeliana Nira Yuval-Davis serien de gran interès.

I per últim, més enllà del seguiment d'aquest treball en particular, en les mirades euskaldun i catalana que s'han volgut comparar, caldria seguir apropant aquestes perspectives per a què hi hagi coneixement del que fan unes i altres. Potser aquest coneixement compartit sovint l'impedeix l'ús de la llengua en la qual cal crear i recrear aquest pensament, però que la traducció hauria de fer arribar a les altres. És important seguir pensant i generant coneixement en la llengua pròpia sense prejudicis ni complexos alhora que cal que aquestes obres siguin traduïdes per a que les pensadores de tots costats siguin coneixedores de quines són les preocupacions, discriminacions i les conseqüents vies d'alliberament de cada territori.

Bibliografia

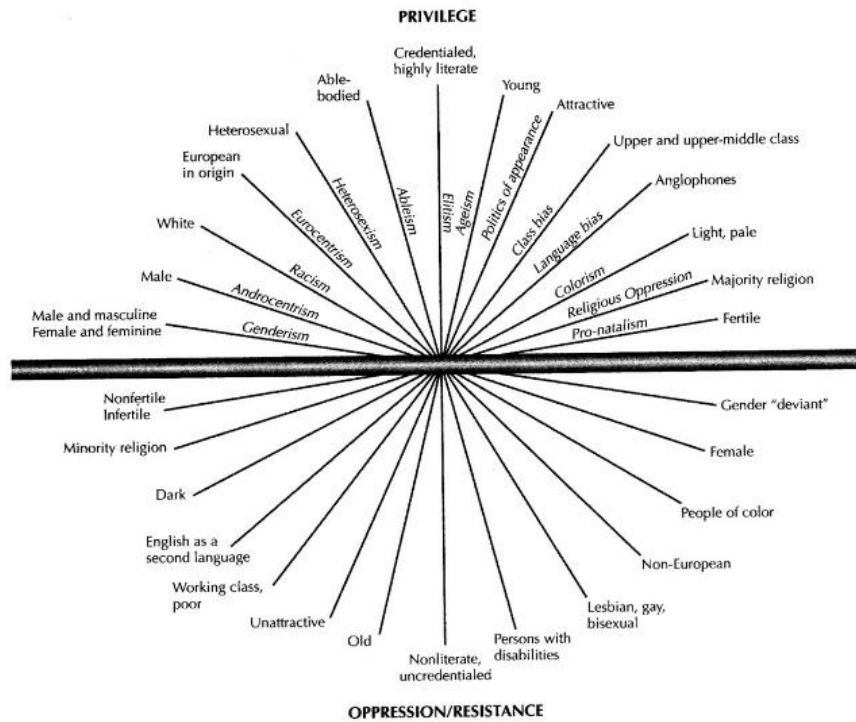
- Abadía, M. C. (2021). *Judith Butler. Performatividad y vulnerabilidad*. Barcelona: Shackleton Books.
- Agirre Dorronsoro, L., & Eskisabel Larrañaga, I. (2016). Euskalgintza eta feminismoa: Identitateak berreraiki, demokrazia sendotu, boteretze kolektiboa bultzatu eta subalternatitate eraldatzaile unibertsalak eraikitze proposamen bat. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 12.
- Agirre Dorronsoro, L., & Eskisabel Larrañaga, I. (22 de maig de 2020). *Naturalizazioa, menderakuntza sistemen betieretze arma*. (O. Azkue, Entrevistadora)
- Agirre, L. (19 de novembre de 2013). *Lorea Agirre Lasarte-Orian*. (J. M. Agirretxe, Entrevistador)
- Agirre, L., & Eskisabel, I. (2019). *Trikua esnatu da*. (J. Goikoetxea, Ed.) Susa.
- Agirre, L. (9 de maig de 2020). Entrevista. Ilaski Serrano, Artefaktua, EITB. Recuperat de <https://www.eitb.eus/eu/nahieran/kultura/artefaktua--3-denboraldia/lorea-agirre/osoa/6552/164583/>
- Amonarriz, K. (juliol de 1995). Euskararen erabilpenaren feminizazioa. *Bat Soziolinguistika aldizkaria* (15), 8.
- Azurmendi, J. (2017). *Hizkuntza, nazioa, estatua*. Donostia: Elkar.
- Barrieras, M., & GELA. (15 de maig de 2021). Això també és violència. *VilaWeb*. Recuperat de <https://www.vilaweb.cat/noticies/aixo-tambe-es-violencia/>
- Cardús, S. (26 de desembre de 2021). Llengua i poder. *Diari Ara*, pàgina 3.
- Comadres, T. F. (27 de desembre de 2020). Najat El Hachmi: "Islam y mujeres: la encrucijada". [Arxiu de vídeo]. *Youtube*.
- Combahee River Collective. (1977). The Combahee River Statement. Recuperat de <https://www.blackpast.org/african-american-history/combahee-river-collective-statement-1977/>
- Davis, A. Y. (2022). *Dones, raça i classe*. (F. Seva González, Trad.) Manresa.
- Eizagirre Zubiaurre, E., & Iraola Urkiola, S. (2022). *Elgoibarko jatorri askotariko herritarren bizipen linguistikoak eta euskararekiko dituzten pertzeptzioak*. Elgoibar: Elgoibarko Udala.
- Emakunde. (4 de novembre de 2020). [Arxiu de vídeo]. *Youtube*. *Hizkuntza eta generoa, hurbilpen teoriko bat - Euskara eta Feminismoa*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=USN61ki85-w&list=PLiXXDbjOds1FsC1zf-BMYM0VDFfMZkDbI&index=10>
- Emakunde. (13 de novembre de 2020). [Arxiu de vídeo]. *Youtube*. *Ez gara euskaldun jaiotzen, egin egiten gara - Euskara eta Feminismoa*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=n8pcWEBhL60&list=PLiXXDbjOds1FsC1zf-BMYM0VDFfMZkDbI&index=11>
- Emakunde. (17 de novembre de 2020). [Arxiu de vídeo]. *Youtube*. *Hizkuntza, generoa eta beste menderakuntza batzuk - Euskara eta Feminismoa*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Y5K56gMXKtA&t=29s>

- Emakunde. (27 de novembre de 2020). [Arxiu de vídeo]. Youtube. *Euskalgintzaren eta feminismoaren arteko zubiak - Euskara eta Feminismoa*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=gWH4hg9aPtU&t=56s>
- Eskisabel Dorronsoro, I. (2022). Euskal pentsamendua eta feminismoa: ezinbesteko elkargune batzuk. *Jakin aldizkaria* (248-249), 9.
- Eskisabel Dorronsoro, I. (29 de novembre de 2022). [Arxiu de vídeo]. Youtube. *Feminism from the Peripheries*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=K3yCXaqqEck&list=PLiXXDbjOds1FsC1zf-BMYM0VDFfMZkDbl&index=21>
- Eskisabel Dorronsoro, I. (3 d'octubre de 2023). Bizi gaitezen. *Berria*. Recuperat de https://www.berria.eus/euskal-herria/analisi-euskal-herria/bizi-gaitezen_233550_102.html
- Eusko Jaurlaritzako Kultura eta Hizkuntza Politika Saila (Departament de Cultura i Política Lingüística del Govern Basc). (2023). *VII. Inkesta Soziolinguistikoa 2021*. Donostia.
- Foundation, C. (23 de gener de 2023). [Arxiu de vídeo]. *Feminism from the Peripheries*. Bruselas. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=K3yCXaqqEck&t>
- Gatamaula. (2017). *Terra de ningú. Perspectives feministes sobre la independència*. Barcelona: Pol·len Edicions.
- Gatamaula. (2019). *Terra de ningú Volum II. Perspectives feministes sobre la independència*. Barcelona: Pol·len Edicions.
- Goikoetxea, G. (8 de març de 2020). Euskaren feminitatea. *Berria*. Recuperat de https://www.berria.eus/euskal-herria/euskararen-feminitatea_1268641_102.html
- Hills Collins, P., & Bilge, S. (2019). *Interseccionalidad*. Madrid: Ediciones Morata.
- Institut d'Estadística de Catalunya. (16 de gener de 2020). *Enquesta d'usos lingüístics de la població*. Recuperat de <https://www.idescat.cat/pub/?id=eulp>
- Marçal, M.-M. (1977). *Cau de llunes*. Barcelona: Proa.
- Marçal, M.-M., Olivares, M., Masó, C., Duran, E., Gusi, T., & Sentir, S. (29 de maig de 1982). Dona i Nació: Feminisme i Nacionalisme. *Dona i nació*, (pàgina 3). Barcelona.
- Martí Monllau, J. (2023a). Jordi Martí Monllau, filosofo eta hizkuntzalari katalanak: "Independentziak nazioaren biziraupenerako tresna izan behar du". (Naziogintza, Entrevistador). Recuperat de <https://www.naziogintza.eus/nazio-bidelagunak/jordi-marti-monllau-filosofo-eta-hizkuntzalari-katalanak-independentziak-nazioaren-biziraupenerako-tresna-izan-behar-du-2/>
- Martí Monllau, J. (2023b). *Llengua i identitat nacional. Per un nou discurs lingüístic als Països Catalans*. Barcelona: Edicions del 1979.
- Mime. (juny de 2018). Mobility and Inclusion in Multilingual Europe. *Vademecum*. Recuperat de <https://www.mime-project.org/vademecum/> helbidetik eskuratua
- Ojeda, J. (19 d'abril de 2024). "Màtria o barbàrie" conversa amb Júlia Ojeda Caba. *La CLAU de la nostra història*. (J. Marfany, Entrevistador) Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=qtdmPk30iVA>

- Ojeda, J. (14 de febrer de 2024). Globalizazioaren oldarraldi handiei aurre egiteko diskurtsoak falta zaizkigu. *Argia*. (C. Crespo, Entrevistadora). Recuperat de <https://www.argia.eus/argia-astekaria/2859/julia-ovejeda-literatura-kritikaria-eta-uoc-eko-ikertzailea>
- Ojeda, J., Punsoda, A., & Roqueta, M. (7 de març de 2023). Per un nacionalisme feminista. *VilaWeb*. Recuperat de <https://www.vilaweb.cat/noticies/per-un-nacionalisme-feminista/>
- Oruesagasti, G., Arakistain, J., & Otaegi, A. (2014). Nola txertatu genero-ikuspegia hizkuntza politikan? Lanerako marko baten proposamena. *Bat Soziolinguistika aldizkaria*, 20.
- Reimóndez, M. (2014). Interseccionalidad a medias. *Pikara Magazine*, 4.
- Rodó-Zárate, M. (2019). Gender, Nation, and Situated Interseccionality: The Case of Catalan Pro-Independence Feminism. *Politics and Gender*, 29.
- Rodó-Zárate, M. (2020a). El debal pendent dins l'independentisme: el feminisme. *Idees*.
- Rodó-Zárate, M. (2020b). Gènere i nació: contradicció irreconciliable o intersecció d'eixos? *Idees*.
- Rodó-Zárate, M. (2021). *Interseccionalitat. Desigualtats, llocs i emocions*. Manresa: Tigre de paper.
- Departament de Cultura i Política Lingüística, Govern Basc. *Euskararen adierazle sistema*. Gaitasuna, erabilera eta jarrera. Recuperat de <https://www.euskadi.eus/web01-apeusadi/eu/eusadierazle/listaV1.apl?idioma=e&tema=27>
- VilaWeb. (13 de juliol de 2023). [Arxiu de vídeo]. Youtube. *'La tertúlia proscrita': L'agressió contra el català, del TSJC a Borriana*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=ybdnJK4qDvU&list=PLiXXDbjOds1FsC1zf-BMYM0VDFfMZkDbI&index=6>
- VilaWeb. (25 de maig de 2023). [Arxiu de vídeo]. Youtube. *Presentació de 'Llengua i identitat nacional', de Jordi Martí, amb Vicent Partal*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=NKlitt4cHAU&list=WL&index=298>
- VilaWeb. (7 de març de 2024). [Arxiu de vídeo]. Youtube. *Feminisme i nacionalisme català: un vincle menystingut?* Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Bvifmin7JFg&list=PLiXXDbjOds1FsC1zf-BMYM0VDFfMZkDbI&index=20>
- Yuval-Davis, N. (2011). *The Politics of Belonging. Intersectional contestations*. Londres: SAGE Publications Ltd.

Annex

L'esquema interseccional que recull els eixos de privilegi, opressió i resistència que cada individu pot ocupar segons el context va ser teoritzat per Hill Collins (1990) i expressat per Morgan el 1996 a *Describing the Emperor's New Clothes: Three Myths of Educational (In-)Equality*.

Font: Morgan, 1996 consultat a https://www.researchgate.net/figure/Intersecting-axes-of-dominance-privilege-and-oppression-Reprinted-from-Morgan-K-P_fig1_367379766